

Fokotu'u e Fine'ofá i
Nāvū i he Falekoloa
Piliki Kulokulá.

1840

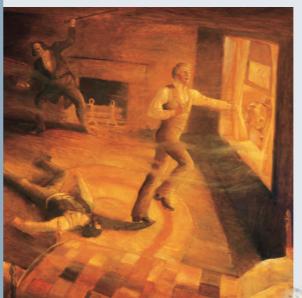

1842

EMMA H. SMITH
1842

Fakapoongi
o Siosefa
mo Hailame
Sāmitá.

FAKAIIKI MEI HE KO E FAKAPOONGI
O SIOSEFA MO HAILAMÉ, FAI E
GARY ERNEST SMITH

1844

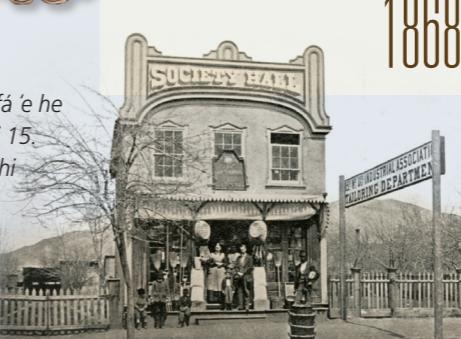

1854

Fokotu'u e fuofua Fine'ofá i
lutaá ke ngaohi ha vala maá
e Kau 'Initia fafine mo e fānau
Tu'ufonua o 'Ameliká.

1860

'ILISA R. SINOU
1866

Uiui'i e Pilikihami longi a 'Ilisa R.
Sinou ke ne tokanga'i e fokotu'u
o e Fine'ofá i he Siasi.

1870

Kamata pulusi 'o e nusipepa Woman's
Exponent pea na'e hoko ia ko e nusipepa
maá e Fine'ofá i ha ta'u e 50.

1872

1. Ko e hā e me'a i he Fine'ofá 'okú
ne fakataha'i ai e kau fafine mei he
ngaahi 'ulungaanga mo e tükunga
mo'ui kehekehé?

Sisitā Burton: 'Oku hanga 'e hono
ilo'i mo mo'ui 'aki 'etau taumu'a 'o faka-
taha'i e kau fafine mei he anga fakafonua
kotoa pē. Na'a ku fetaulaki mo ha fefine
'i Ulukuai 'i he ta'u kuo 'osí 'a ia na'a ne
talanoa mai hono uiui'i ia ke ne hoko ko
ha palesiteni Fine'ofá 'i he taimi faingata'a
taha 'o 'ene mo'ui. Na'e 'ahi'ahi'i ia ke
ne pehē, "He 'ikai ke u lava ia 'e au he
taimí ni." Ka koe'uhí kuó ne fai ha ngaahi
fuakava toputapu, na'a ne pehē ai, "Te u
fai 'a ia kuo kole mai ke u fai. 'Oku ou tui
ki he Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi. 'Oku
ou 'ilo te u lava 'o fai ia tu'unga 'i He'ene
Fakaleleí." Na'a ne pehē mai leva kiate au,
"Na'e 'omi 'e hoku uiui'i ha fiefia mo'oni
ki he'eku mo'ui 'i he taimi na'a ku ngāue
ai mo hoku ngaahi tokouá. Na'a ku falala
ki he 'Eikí, pea na'a Ne fai'tapuekina au."

Na'a ku fakatokanga'i e taumu'a 'o e
Fine'ofá 'i he'ene talanoá. Na'e tokoni'i ia
he'ene tui ki he Tamai Hēvaní mo Sisū
Kalaisi pea mo 'Ene Fakaleleí. Kuó ne fai
ha ngaahi fuakava toputapu pea na'a ne
loto ke tauhi ia. 'I he'ene ngāue fakataha
mo e pīsopé, na'a ne ikuna'i ai hono

uiui'i. Kuó ne ma'u ha fakamo'oni he taimí
ni 'oku fai'tapuekina kitautolu 'e he 'Eikí
'i he taimi 'oku tau falala ai kiate Iá. 'Oku
ou fakamo'oni fakataha mo ia kuo pau ke
tokoni'i kitautolu 'e hotau Fakamo'ui ko
Sisū Kalaisi 'i he faingata'a kotoa pē pea
mo e me'a kotoa pē 'oku hā ngali ta'efe-
unga 'i he mo'ui fakamatelié ni.

Sisitā Stephens: Ko e mālohunga 'o 'etau
fāitahá ko 'etau tui ko ia ki he mālohi 'o
e feilaualau fakalelei 'a e Fakamo'ui. 'Oku
hangā he'etau 'ofa ki he Tamai Hēvaní mo
e 'ilo ki He'ene palani lahi 'o e fiefia
'o ha'i fakataha kitautolu 'i he'etau
fekumi ki he mo'ui ta'engatá. 'Oku
'i ai e kau fafine 'oku te'eki mali,
pe kuo 'osi mali pea 'i ai mo e
fānau, pe kuo 'osi mali kae te'eki
'i ai ha fānau. 'Oku 'i ai e kau
uitou mo e nī'ihī kuo vete-mali.
'Oku mau fakatauange te tau lava
'o ngāue fakataha pea tau faaitaha
'i he mahino kiate kitautolu hotau
tu'ungá, 'etau ngāue, mo 'etau
taumu'a.

Sisitā Reeves: 'Oku 'omi 'e he
fāitahá 'a e fiefia koe'uhí 'oku
'ikai ha feke'ike'i pea 'oku 'i
hotau lotó 'a e 'ofa 'a e 'Otuá
(vakai, 4 Nifai 1:15). 'Oku ikuna'i

'e he ngāue fakatahá 'a e faikehekehe 'i he kakai kotoa pē.
'Oiauē, fakatauange pē 'oku ongo'i 'ofa pehē e kau fafiné
ki he Fakamo'ui. 'Oiauē, fakatauange pē te tau faaitaha 'i
he fetokoni'aki ke a'usia 'Ene ngaahi taumu'á.

2. Ko e hā ha me'a 'e fai 'e he kau fafiné 'o ka nau
ka ongo'i li'ekina 'i he Fine'ofá?

Sisitā Stephens: 'I he'emau hoko ko e kau palesi-
tenisi ko e faka'amu homau lotó ke mahino ki he
kau fafiné honau tu'unga ta'engatá. Na'a tau hoko
ma'u pē ko ha konga 'o e ngāue 'a e 'Otuá.

Kuo foaki kiate kitautolu kakai fefiné ha
ngaahi me'afoaki makehe 'a ia 'e lelei
ki he tokotaha kotoa pē. Na'e ako'i mo
fakahinohino'i kitautolu 'i he maama
fakalaumālié ki he'etau ngāue 'e fái.
Na'a tau kau ki he Fakataha Lahi 'i he
Langí 'o tau fili ai e palani 'a e Tamai
Hēvaní, 'a ia na'e kau ai 'a e Fakaleleí
'a Sisū Kalaisi. Na'a tau kalanga fiefia
koe'uhí ko e malava ke tau ma'u ha sino
fakamatelié.

Talu mei he Fa'ē ko 'Iví, 'oku kei hoko
atu pē e kakai fefiné 'i he māmaní ko
ha konga 'o e ngāue 'a e 'Otuá. I hono
fokotu'u 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá
e Fine'ofá 'i Nāvū, 'Ilinoisí 'i he 1842, na'a
ne fokotu'u e kau fafiné 'o fakatau mo e
sīpinga 'o e lakanga fakataula'eikí—ko ha
sīpinga kuo 'i ai ma'u pē.

I'lut-a na'e hokohoko
atu e ngāue 'a e Fine'ofá
ke fakahaofi e ngaahi
laumālié mo tokoni ki
he masivá. Na'e tokoni
foki e kau Fine'ofá 'o
tufa 'a e ngaahi nāunau,
mē'akai mo e tokoni
fakafaito'o ki he nīhi
na'e hiki fo'ou maí, 'o kau
ai e kau hao mo'ui mei
he kautaha salioe toho
tangata 'a Uili mo Mātiní.
'I he kamata'anga 'o e
1868, na'e kamata langa
fakauooti ai 'e he kau
Fine'ofá e ngaahi holo ke
fa'i'anga fakataha, tauhi
ai e masivá, fakahoko ai
e ngaahi ngāue faka-
pisini 'a e Fine'ofá, mo
fefakatau'aki koloa.
Na'e 'osi hono langa e
ngaahi holo 'a e Fine'ofá
'i he 1924.